

РОЗДІЛ IV

ПРОБЛЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ УРБАНІСТИКИ

О.Л.Вільшанська
(м. Київ)

ЗМІНИ В ГРОМАДСЬКОМУ ПОБУТІ НАСЕЛЕННЯ КИЄВА НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Війна завжди пов'язана із докорінними і стрімкими змінами в житті суспільства. Ці зміни були особливо відчутними в Києві, адже театр військових дій знаходився від міста порівняно близько. В Києві з перших днів війни було оголошене військове становище. В місті розташувалися штаб південно-західної армії, тут знаходились три військові училища та школа прапорщиків. З початком війни населення одразу різко розділилося на мобілізованих до армії та цивільних. 16 липня 1914 р була оголошена часткова мобілізація, а 17 липня загальна. Слід зазначити, що мобілізація в Києві була проведена достроково, на два дні раніше запланованого терміну. Мають місце масові добровільні записи до армії. Мобілізованим надавались три дні для того, щоб владнати справи з роботою, зібрати речі для фронту. Тим, хто закінчив школу прапорщиків, виплачувалась певна грошова сума на екіпіровку¹.

Початок першої світової війни, або як вона тоді називалась в пресі — “Великої” чи “Європейської” - ознаменувався дивовижною згуртованістю суспільства без огляду на соціальну чи національну належність та навіть політичні погляди. В.Шульгін відзначає в своїх спогадах, що “трапилось диво, та сама інтелігенція, яка під час японської війни наскрізь просякла лозунгом “Чим гірше, тим краще” і лише в поразці своєї батьківщини бачила можливість здійснення своїх снів “про волю”, — раптом наче переродилась”². Газети пишуть, що у проурядових маніфестаціях беруть участь робітники та студенти, тобто той прошарок суспільства, який до цього часу розглядався як антиурядова сила. Хоча в цілому студенство різко поділялось на праве, так званих “белоподкладочників” і ліве, досить радикально настроєне. Газети, зокрема такі як “Киевлянин” та “Киевская мысль”, дають уявлення про реалії життя міста під час війни. Ці ж видання багато в чому формують громадську думку. Цікаво, що на початку війни друковані органи різних і навіть протилежних політичних сил виявляють надзвичайну подібність у ставленні до тих чи інших подій. Проте, цей “внутрішній мир” почав руйнуватися після поразки російських військ у 1915 р.

Обличчя міста змінюється, коли тут з'являються поранені і біженці. Київ стає містом лазаретів. Для влаштування поранених відкривались все нові і нові шпиталі, що містились в приміщеннях майже кожного

навчального закладу. З початком навчального року учні мусили переїхати в інші будівлі. Наприклад вихованці 2-ї гімназії були переведені у приміщення педагогічного музею цесаревича Олексія. Оскільки міські училища №1 та №2 були віддані під лазарети, училищна комісія постановила винайняти для них приміщення в будинку Антоновича терміном на один рік за 1400 руб., а для училища №26 з тієї ж причини вирішено найняти приміщення в буд. №41 по вул. М-Благовіщенській на три роки за 1320 руб. на рік. Збори київської міської думи 10-11 листопада 1914р. дозволили найм та виділили кошти з фонду на військові потреби. Нові класи були вдвічі менші за попередні, але принаймні давали можливість проводити заняття хоча би і в дві зміни.

Вже 21.11.1914 “Киевлянин” з приводу звернення купецького товариства до міської думи з проханням дозволити відкрити лазарет писав, що наявних лазаретів вистачає, але відчувається потреба в теплих речах для нижніх чинів.

Піклування про поранених стає основним полем діяльності для благодійності. Для цього утворюються різноманітні комітети та фонди. Більшість світських дам зайнялися роботою в Червоному Хресті. Правда в одному з тодішніх фельєтонів розповідається, як дама, що вирішила розпочати кар’єру медсестри, занадто довго займалась пошиттям вбрання сестри милосердя, і дуже переймалась питанням чи буде воно їй личити. В Києві дехто віддавав свої власні квартири під лазарети, дехто брав поранених до себе додому. В багатьох барських квартирах, інтер’єри яких старанно будувались відповідно до найсучаснішої закордонної моди, цілі кімнати звільнялись від меблів і відводилися під лазарети. “Киевлянин” пише, що керуючий службою зборів ПЗЗ А.А.Вороненко запропонував кімнату для поранених нижніх чинів. У зв’язку з цим тимчасовий комітет Південно-Західної залізниці по завідуванню фондом війни сповістив, що приймаються заяви про відкриття лазаретів в приватних квартирах. При цьому хворі утримуються за рахунок приймаючої сторони, медична допомога надається лікарським персоналом, а медикаменти та перев’язочний матеріал забезпечуються за рахунок тимчасового комітету³.

Дами з вищого світу зайнялися також шиттям білизни. При київському дамському комітеті під головуванням Е.Трепової, дружини генерал-губернатора, був влаштований цілий відділ для пошиття постільної та натільної білизни, брак якої відчувався постійно. Лук’янівське дамське опікування про бідних зобов’язалося надати білизну для 25 поранених і встановити безоплатно чергування дам, що доглядатимуть за пораненими⁴.

Жінки з незаможних родин, чиї чоловіки були мобілізовані, щоб утримувати родину були змушені влаштовуватися на роботу. Вони також, але за плату, працюють в лазаретах, у майстернях по виготовленню білизни і теплих речей для солдат. Багатогадинна робота в лазаретах була тяжкою і виснажливою. Щоденно сестри милосердя бачили кров, рани і смерть. Між тим, “Киевлянин” стверджував, що в київських шпиталях смертність порівняно невисока. З початку війни по 1 листопада тут померло 87 нижніх чинів та 29 офіцерів. Всього за 1914 рік в шпиталях Києва від ран померли 374 чол.⁵

Вже з листопада розпочинається підготовка до різдвяних свят. В га-

зетах друкуються оголошення про громадські акції щодо збору різдвяних подарунків для воїнів. Між тим, у зв'язку з настанням осінніх заморозків солдати почали все більше потерпати від холоду. В лазарети доставляють хворих з обмороженими кінцівками. Пересилка на фронт теплої одягу стала предметом особливого піклування. Відтепер теплі жилети, (до речі, в газеті наводяться детальні рекомендації стосовно того, як саме їх шити), портянки, теплі сорочки, шарфи вважаються кращими різдвяними подарунками. Збір цих речей, а також тютюну, махорки, папірос, люльок, дегтярного мила, частих гребінців, носових хусточок і т. інш. деколи проводився у приватних квартирах. Рада київського повітового Свято-Володимирівського братства збирала пожертви в квартирі П.Я. Армашевського. “Кияни, не забудьте київських гусарів на свята!” — з таким закликком звернулася дружина командира полку гусарів А. І. Третилова, пропонуючи приносити сало, мило, тютюн, цукор, чай, папір, олівці. Купецтво міста на 4 грудня надіслало теплий одяг для солдатів, що були розквартировані в Києві, на суму 25 тис. руб. Громадянам пропонувалось надсилати різдвяні подарунки в мішечках певного розміру — таких, які б могли вмістити фунт тютюну, шматочок мила й теплі шкарпетки, а крім того, вкладати в пакунок картку з ім'ям дарувальника. Таким чином солдат, до якого потрапляв (як правило внаслідок жеребкування) дарунок, зможе дізнатися кому висловлювати подяку. Газети щоденно публікували листи з фронту з подяками. Напередодні Різдва на зборах київських м'ясоторговців обговорювались питання про відправку подарунків до діючої армії і про забезпечення родин запасних й найбільшій частини населення міста дешевим м'ясом.

Міські різдвяні заходи завжди традиційно були пов'язані з благодійними акціями. Цього року більшість з них проводились на користь сиріт, сімей запасних та поранених в київських шпиталях. На подарунки для поранених воїнів з лазарета ім. С. Лихаревої був призначений збір від продажу в приміщенні кінематографу “Експрес” різдвяних подарунків, серед яких були “календарі з фігурами, розкішно одягнені ляльки, срібні дрібнички, іграшки, бонбоньєрки для ялинок з цукерками, сукні для ляльок, картки. Цікавою побутовою подробицею видається реклама штучних ялинок із закликами встановлювати саме їх, оскільки під час різдвяних свят вирубують найкращі молоді деревця⁶. Ці вироби являли собою стовбур з тонкої жести з отворами, в які вставлялись справжні ялинкові гілки. З благодійною метою проводилися ялинки, бали й інші громадські заходи. Вхід на “електричну ялинку” в залі купецького зібрання коштував 50 коп. — для дитини і 1руб. для дорослого, квиток на іграшку — 50 коп. В програмі було заявлено “виконання колядок акторами, вбранними в малоросійський національний одяг”. Весь збір призначався на користь сімей запасних, що були членами товариства взаємної допомоги наборщиків Києва. Костюмований вечір в дворянському клубі проводився з метою збору грошей на протези для поранених. На протязі трьох різдвяних днів у місті проводились концерти⁷.

Київ став перевалочним пунктом для біженців з Галичини, яких сотнями переправляли до Сибіру. Обірвані й виснажені люди, що заповнили-

ли вулиці, не могли не змінити обличчя міста в цілому. Можна уявити хоча б два циганських табори, що розташувались на Подолі. Частина біженців розмістилась в київському контрактовому будинку, споруда була продезинфікована і зачинена після того, як їх вивезли звідти. Осіб інтелігентних професій розселяли в Софії та в приміщеннях Подільського духовного училища, згодом були надані приміщення ще для ста біженців-інтелігентів в училищі на вул. Жилианській, 26, решта була направлена в Конопотоп. Київському комітету по “призренню беженцев” було виділено 10 тис. руб. з десятимільйонного кредиту для надання продовольчої допомоги. Здійснювався також огляд біженців санітарними лікарями, в першу чергу з метою уникнення епідемії⁸. Організацією матеріальної допомоги для біженців-галичан займалися і представники української інтелігенції Києва, відсоток їх, на жаль, був дуже невеликий. Українська письменниця Л. Яновська згадує, що разом з іншими жінками, “Черняхівською, Матушівською, Мирною, Старицькою, Вілінською допомогала біженцям одягом та харчами. А І.Шутіна, перебираючи в неопалюваному приміщенні теплий одяг та білизну, призначені галичанам, захворіла на запалення легенів і померла.” В Києві було організовано товариство допомоги жертвам війни. Але оскільки приватних пожертв виявилось недостатньо, від імені українських громадян до Петроград було надіслано клопотання про постійну допомогу. І гроші надали, їх навіть вистачало для того, щоб надсилати допомогу до Сибіру⁹.

Офіційна пропаганда безупинно формувала образ ворога-німця. На сторінках багатьох видань у подробицях змальовувалося важке становище, в якому опинились піддані Російської імперії (серед них був навіть дехто з членів імператорської родини), яких війна застала за кордоном. Наводилась цифра 45 тис. осіб російськoпідданих лише в Німеччині та Австрії¹⁰. Жахливі розповіді про те, як нещасливих курортників та мандрівників без кінця обшукували, відбирали в них речі, про їхні страждання від голоду і спраги, перевезення у вагонах для худоби, побої, зривання бинтів з післяопераційних хворих, знущання над жінками та дітьми й таке інше, мусили впевнити пересічного громадянина в тому, що німці — це жорстока, позбавлена будь-якого уявлення про цивілізовані стосунки, нація. Одразу було забуто всі попередні уявлення про німецьку культуру. За таких умов розгром німецького посольства в Петербурзі інтерпретувався як незначний інцидент, викликаний народним гнівом. Цікавим свідченням є “Відповідь професорів та викладачів імператорського університету ім. св. Володимира на “Звернення до цивілізованих націй”, опубліковане 93 німецькими ученими та письменниками з приводу сучасної війни”. Ця так звана «відповідь» зводилась, власне, до звинувачень німців у звірствах, виходячи з чого їм було відмовлено у праві називатись культурною нацією — нащадками Канта і Гете. Підписали «відповідь» 97 найкращих представників університетської еліти¹¹. З цього видно, що намагання порозумітися навіть на рівні інтелігенції були марними. Що вже говорити про купецтво, яке було незадоволено торгівельним договором з Німеччиною.

Пошук внутрішнього ворога став наче запорукою згуртованості суспільства, тим паче що євреї, які в Росії традиційно призначалися на цю

роль, виявили цілковиту лояльність до уряду, закликавши до “братерства і єднання”. 17 липня 1914 р було призупинено “Положение про ограниченное участия евреев в акционерных компаниях и про условия приобретения ими недвижимого имущества.”¹² Коли Микола I відвідав Київ у січні 1915 р. єврейська громада Києва зібрала 100 тис. руб. пожертвувань на потреби війни. Таку саму суму виділило і київське купецьке товариство¹³.

Антинімецькі настрої охопили всі прошарки населення Києва і на побутовому рівні. По всій країні читались лекції і публікувались численні брошури про економічне засилля німців. Якщо в “Киевлянин” за 25 липня 1914 р ще рекламуються закордонні патентовані кімнатні холодильники в магазині Ернста Торклера на Хрещатику, 20, то 29 грудня того ж року в тій же газеті було оголошено про секвестрацію рухомого та нерухомого майна німецького підданого Е. Торклера, який з початку війни перебував за кордоном. У нього секвестровано садибу на вул. Єкатерининській, 12, де він мешкав та будинок по вул. Виноградній 16, де він здавав квартири в найм, конфісковано і квартплату. Магазин друкарських машинок і велосипедів на Хрещатику, незважаючи на те, що його за дорученням було передано родичу Торклера, російськoпідданому пану Г.Шульцу, зачинено і опломбовано. Тоді ж відправлено до в’язниці київського підприємця Шлезінгера, а його майно секвестровано, оскільки він звинувачувався в збиранні пожертвувань на німецький флот. Справа про збирання грошей на німецький флот набула широкого розголосу в пресі, але скоріше за все була інспірована владою. 3 травня 1915 р. заарештовано власника галантерейної крамниці по вул. Прорізній, 2 Р.Гершмана за продаж шапок із написом “Gneisenau”, тобто з ім’ям Августа Вільгельма Гнейзенау — пруського фельдмаршала, під керівництвом якого пруська армія здійснила вдалий маневр, що сприяв перемозі у 1815 р. при Ватерлоо. Пізніше п. Р. Гершмана звільнено, але оштрафовано на 500 руб. “Киевлянин” описує такі реалії життя міста. В Києві розгромлено кафе Рейтара, з вивісок зникли німецькі назви “Берлін”, “Вена”, “Дрезден”, “Германия”, з вітрин прибрано німецькі книжки¹⁴. В газетах не друкуються оголошення про курси німецької мови, або ж в них спеціально зазначається, що: “Учителька німкєня, російськoпіддана, брат та дядя знаходяться в діючій російській армії”.

Г.Григор’єв згадує, що в київській опері припинили ставити опери Вагнера, зняли з репертуара також музику Бетховена і Шуберта, а от “Фауста” залишили, оскільки композитор Гуно був французом, але вилучили з опери марш німецьких солдат¹⁵. В Києві віддзеркалювалися події, що відбувалися в столицях Імперії. Після того, як Петербург було переіменовано на Петроград, київський губернатор Н.І.Суковкин звернувся до повіно земських управ за наданням інформації про наявність в губернії німецьких назв і запропонував подати пропозиції по їх переіменуванню¹⁶.

Німецькі піддані просять надати їм російське громадянство, а російські німці змінюють прізвища (Шварц — на Чернова, Шмидт — на Кузнецова). Саме за таких обставин змінив своє німецьке ім’я і прізвище батько видатного українського мовознавця Ю.Шевельова — Шнейдер Володимир Карлович, німець за походженням. Він був військовим і перебуваючи

в армії з початком війни боляче відчув недовіру з боку свого оточення. Отже, звернувся з проханням про зміну прізвища і отримав на це дозвіл царя. Нове прізвище обиралось виходячи з певних міркувань: по-перше, воно мало бути чисто російським, а по-друге, починатися на “Ш”, оскільки саме ця літера правила за мітку для білизни всій родині. Новий паспорт на ім'я Шевельова Володимира Юр'євича він отримав на початку 1916 р., тоді ж йому було присвоєно звання генерал-майора¹⁷.

23 жовтня відбулося засідання Російської експортної палати стосовно позбавлення російського імпорту та експорту німецького посередництва. Розпочато пошуки внутрішніх резервів, а саме збирання відомостей про потребу у німецьких товарах без яких не може обійтися російська промисловість. 13 листопада 1914 р. в “Киевлянині” опубліковано заклик московського купецького товариства бойкотувати всі німецькі товари й німецьких посередників і, тим самим, підірвати економічну міць супротивника та відродити власну промисловість. Там же наводиться звернення київського купця і гласного думи І.М. Дембіцького до купецького старости із закликом до київських торговців і промисловців звільнитись від німецького засилля і рабства, пропагувати свої товари і, нарешті, зайнятись влаштуванням власних фабрик. Оскільки “московське та нижегородське купецтво вже сказало слово”.

Офіційна преса, підбиваючи підсумки першого півріччя війни стверджує, що економічне життя не завмерло, а продовжує розвиватись, біржа стабільна, курс російської валюти за кордоном не падає, майже не скоротилися витрати на культуру, а в справі освіти навіть збільшилися. В особистому житті поки що ніхто нічим не обмежений. І якщо навіть деякі предмети життєвої необхідності подорожчали, то інші — навпаки подешевшали. Більше того, відбулося найтісніше єднання всього народу, який без огляду на національність та майнове становище обороняє країну в її боротьбі з ворогом та економічними потрясіннями, які викликає будь-яка війна¹⁸

Насправді в економіці, що почала працювати на потреби війни, відбулись значні зміни і вони досить вічутно відбилися на побутовому житті населення. Так, значно погіршився стан міських фінансів і господарства, оскільки міська управа мусила виділяти немалі кошти на організацію лазаретів, на допомогу родинам військовослужбовців, на збільшення платні службовцям у зв'язку із дорожнечою, на збільшення витрат по експлуатації міських підприємств. Одночасно зменшилися міські прибутки, війна відбилась на надходженні зборів (зокрема на трактирному і попудному зборі з вантажів)¹⁹.

Під час війни загальна мета держави перемогти за будь яку ціну вступає в суперечність з метою кожного конкретного громадянина вижити, тобто вціліти на фронті, забезпечити себе і свою родину їжею, паливом, житлом та одягом. На самому початку війни ця суперечність була замаскована хвилею патріотизму та грошовими вливаннями на потреби солдат та їх сімей.

Цікаво, що в перші місяці війни ціни, як не дивно, впали нижче рівня середніх цін попередніх років, що пояснювалось перш за все припиненням вивозу за кордон багатьох продуктів, які Росія традиційно експортувала. Проте, в листопаді 1914 р. почалося підвищення цін, в тому числі й на

предмети експорту, а вже з грудня 1914 р. ціни на продукти харчування (особливо на яйця та масло), на паливо, на проїзд почали різко зростати. І якщо на початку війни можна було очікувати розорення виробників, то вже із зими 1915 р. необхідно було захищати інтереси споживачів у зв'язку із зростанням цін. Традиційними заходами міських управ стало таксування цін (в Києві такси на продукти першої необхідності запроваджено з 23 січня 1915 р.), а також закупка та продаж населенню за заготівельними цінами борошна, дров, вугілля, гасу та ін.

Цікаво відзначити зниження цін на предмети розкоші — ювелірні вироби та хутра. Ця тенденція пояснюється змінами в споживацькому бюджеті населення: пожертви на користь поранених та знедолених стали складати важливу частку в витратах громадян. До цього додаються й суто психологічні моменти — відмова від розкошів і взагалі помірність. Інтереси суспільства змінюються, зменшується цікавість до вимог моди. За даними з Ірбітського ярмарку ціни на дороге хутро нижче минулорічних, але натомість збільшується попит на недороге хутро з боку нижчих верств населення, які, на думку проф. К.Воблого, зуміли накопичити гроші завдяки новому тверезому способу життя²⁰.

Загальне подорожчення життя неоднаково вплинуло на різні верстви населення в залежності від того фіксованим чи нефіксованим був отримуваний прибуток. Несприятливо відбилосся зростання цін на добробуті службовців установ і різних приватних підприємств. Щоб збільшити їм платню був необхідний певний час і значний тиск на уряд. Робітники скоріше могли розраховувати на підвищення зарплати, що пов'язано з більшою організованістю робітничого класу. В той же час загальне подорожчення життя виявилось сприятливим для землевласників, які за свою продукцію отримують за новими цінами, а проценти від своїх займів виплачують за старими нормами. Виграють також промисловці, особливо тих галузей, що працюють на армію. Особливо на першому етапі війни заволікаючи з підвищенням заробітної плати робітникам і працюючи на старих запасах сировини, багатьом підприємцям вдалося значно зменшити виробничі витрати і таким чином збільшити прибутки. Подібним був і механізм швидкого збагачення торговців, які розпродавали довоєнні запаси за новими цінами. Оскільки класи з фіксованими прибутками концентрувалися переважно в містах, дорожнеча особливо відчувалася в великих та середніх міських центрах. Різке підвищення цін, неодмінно призводить до розвитку спекуляції, яка відтепер стає однією з тяжких реалій життя населення міста. "Києвлянин" від 24 листопада 1914 р. відзначає, що на міських базарах та критих ринках з раннього ранку відбувається перекупка продуктів у селян, після чого перекупники значно підвищують на все ціни. Згідно з постановою міської думи подібні торгівельні операції дозволено здійснювати після 10 години ранку в будні дні та з 12 год. у святкові — тобто після того, як городяни змогли зробити закупки для власних потреб. Поліцейських чинів зобов'язували стежити за виконанням цієї постанови.

Основними причинами дорожнечі К.Воблий вважає зовсім не спекуляцію, а порушення товарообміну всередині країни, загальний розлад госпо-

дарського життя, збільшення старих та запровадження нових податків. Цікавою здається думка цього вченого-економіста відносно того, що припинення вживання алкоголю, звільнивши певну частину селянського бюджету, дало можливість дрібному селянину не поспішати з реалізацією врожаю хліба, а також залишати для власного домашнього вжитку частину тих продуктів, що традиційно вивозились на продаж до міста (яйця, молочна продукція, птиця, овочі), що, в свою чергу, спричинило до їх дефіцит в містах. Цьому ж сприяла й грошова допомога сім'ям запасних (за перше півріччя 1914 р. по імперії було видано 190 млн.руб.)

Збільшився робочий день на підприємствах, що працювали на військові потреби. Обкладення податком домовласників (на 50%) призвело до зростання квартплати.

З обігу зникли золоті п'ятірки, які населення зразу ж почало збирати і приховувати про всяк випадок, на чорний день. До того ж 25 липня вийшла постанова ради міністрів про призупинення розміну кредитних білетів на золоті монети, що неминуче призвело до знецінення паперових грошей на внутрішньому ринку. А "Киевлянин" за 21 грудня 1914 р. відзначає, що "незрозуміло куди подівались з обігу гроши" — тобто монети номіналом в півкопійки. Автор статті підрахував, що за їх відсутності переплати по всій Росії можуть сягти 60 млн. руб. на рік і на підтвердження наводить приклад: "якщо фунт цукру коштує 15 коп., то за півфунта беруть 8 коп., а не 7,5".

Значною мірою спосіб життя міста змінився у зв'язку із заборонаю продажу алкогольних напоїв. З моменту мобілізації зачинилися всі винні крамниці і лавки. Внаслідок виникає чорний ринок з продажу алкоголю. В ресторанах з'явився новий вид посуду — емальовані чайники, в яких подавали розведений спирт, ступінь концентрації якого залежала від платоспроможності відвідувача.

Газети з піднесенням пропагують офіційну думку, сенс якої полягає в тому, що країна зустрине війну тверезою і переможе. Схвально поставилася до заборони вживання алкоголю й інтелігенція, яка переймалася тим, що простий народ зловживав спиртним і спивався. В "Киевлянині" від 21 грудня 1914 було опубліковане клопотання чернігівського земства про те, щоб заборонити вживання алкогольних напоїв назавжди. Між тим серед нижчих верств населення, яке не могло собі дозволити купівлю горілки по спекулятивним цінам, збільшується кількість отруєнь палітурою, денатуратом, спиртовим лаком та ін., оскільки побутувала хибна думка, що палітуру можна вживати, процідивши її крізь шмат житнього хліба, лак очистити з допомогою солі, а денатурат — опустивши в нього сиру цибулину. Тому у рубриці "Происшествия" достатньо часто з'являються повідомлення про нещасних, що втрачали свідомість напившись ханжі (денатурату) або палітури й були підібрані каретами швидкої допомоги. Описуються і смертельні випадки. Наприклад, з нагоди весілля батьки нареченої, щоб пригостити гостей, змішали певним чином й "очистили" денатурат і палітуру. Через три дні наречена, якій було п'ятнадцять з половиною років, стала і вдовою, і сиротою. Також неодноразово трапляються випадки шах-

райства. Так, одному панові було запропоновано придбати 40 пляшок коньяку. Для заохочення покупця при угоді були присутні ще кілька осіб, які нібито намагались перекупити пропонований рідкісний товар. Але пізніше відкоркувавши придбані пляшки, горе-покупець виявив в них якусь підфарбовану рідину. Щоправда, потерпілий таки звернувся до поліції і афериста було заарештовано.

З серпня 1914 р. в аптеках забороняється вільний продаж медичних спиртових тинктур, а з листопада київські аптеки, які продають спирт за рецептами лікарів, зобов'язані надсилати до лікарської комісії всі рецепти (до 200 грамів спирту — раз на місяць, понад 200 грамів — щотижня). Отже запроваджувався повний контроль за реалізацією спирту через аптеки.

Оскільки заборона поставила в складне становище тих, хто використовував спирт для професійної діяльності (типографії, велосипедні фабрики, кондитерські, перукарні), постановою міністерства фінансів було дозволено відпускати його з казенних винних складів за фіксованими цінами для хімічних, технічних, навчальних, фармацевтичних, косметичних та ін. потреб за умови наявності свідоцтва, яке підтверджувало необхідність використання спирту у відповідній кількості.

В офіційній пресі неодноразово порушується питання щодо пивоваріння, а також щодо підвищення акцизів на дріжджі, з метою запобігти самогоноварінню. Проте, такі заходи призвели б до погіршення матеріального становища тієї частини населення, яка пекла хліб вдома. Така практика була особливо поширена на окраїнах міста та в провінції.

Під час війни в Києві продовжує виходити більшість журналів та газет довоєнного часу. Статистика фіксує збільшення користувачів бібліотек. Абоненти переважно цікавляться газетами та ілюстрованими журналами, попит на які зріс відповідно на 29% і 31%, а цікавість до художньої літератури зменшилась. В “Известиях киевской городской думы” за 1916 №3 зазначається, що число відвідувачів публічної бібліотеки в Києві, яке в 1912 р. становило 13244 осіб на рік, і в 1916 р., попри евакуацію учбових закладів, не зменшилося. Проте, якщо в довоєнних номерах “Киевлянина” побутова реклама могла займати до 3,5 шпальт у недільному випуску, то тепер на рекламу відводиться близько -1/6 шпальти. В газетах більшу частину місця зайняли репортажі з театру бойових дій. Суттєво змінився характер і зміст рекламних оголошень. Про те, що торгівля зразу відгукнулася на потреби військового часу свідчать реклами товарів для військових, як, наприклад такі тексти: “В торговом доме К. Людмер и с-я — полное обмундирование для прапорщиков запаса и военных врачей”, або «Магазин “Марс” для військових на вул. Фундуклеївська, 3 пропонує кітелі, сорочки, рейтузи, пальта». На шпальтах газет серед рекламних оголошень з'явилися пропозиції такого роду: «Бурки романовские, полушубки бурочные, сапоги, папахи, башлыки идущим на войну — в «Кавказском магазине» Н.Я.Беша», (Хрещатик,16). Такий і подібний набір, а також білизну та дорожні речі, пропонують й інші київські магазини (Р.М. Гершмана на Прорізній, 2, братів Андерле на Фундуклеївській, 5, бр. Альшвангів та ін). Вельми актуальною для воєнного часу здається пропозиція білизни «Лінкольн», яка не потребує прання, оскільки виготов-

лена з полотна, обробленого у «патентований» спосіб, отже бруд змивається з неї вологою ганчіркою. В.Шульгін згадує, що коли він від'їжджав на фронт, йому пошили шість шовкових сорочок, оскільки побутувала думка, що шовкова білизна запобігає завшивленню, яке було неодмінною ознакою фронтового життя. Газети друкують заклики до благодійності, наприклад прохання жертвувати книжки, журнали та ілюстровані видання для лазаретів або сповіщають, що комісія допомоги пораненим пропонує безкоштовно користуватись кабінетом д-ра Пауля по вул. Хрещатик, 56²¹. В «Киевлянині» від 5 вересня 1914 р. розповідається, що київські дами слідом за петербурзькими вирішили жалоби не носити, щоб не хвилювати «населення та військо». Але в газетних рекламах щоразу зустрічаються пропозиції жалобного жіночого вбрання, як готового, так і пошиття на замовлення. Отже жалоба увійшла в життя і побут мешканців міста.

- ¹ Григор'єв Г. У старому Києві. - К.,1961.- С.230.
- ² Шульгін В. Дни. 1920. - М.,1990.- С.375.
- ³ "Киевлянин". -1914.-27 серпня
- ⁴ "Киевлянин".- 1914.- 26 серпня.
- ⁵ *Можєвитшинов В.* Движение населения Киева за последнее десятилетие (1905-1914 гг.) // Известия Киевской городской думы.-1915. - №8.-С.44.
- ⁶ "Киевлянин".-1914.-16 грудня
- ⁷ "Киевлянин".-1914.-27 грудня
- ⁸ "Киевская мысль".-15 мая 1915.-№133.
- ⁹ *Яновська Л.* Автобіографія. Твори.- К.- Т.3.- С.
- ¹⁰ "Киевлянин".- 1914.- 28 серпня.- С.3.
- ¹¹ Ответ профессоров и преподавателей императорского университета им. св. Владимира на "Обращение к цивилизованным нациям", опубликованное 93 немецкими учеными и писателями по поводу современной войны.- К., б.г.
- ¹² Война и промышленность. Хроника с 16 июля по 31 декабря 1914г.- Х.,1915.
- ¹³ Летопись войны.-1915.-№25.-С.394.
- ¹⁴ "Киевлянин".-1914.-27 липня.
- ¹⁵ *Григор'єв Г.* Вказ праця.-С.270.
- ¹⁶ "Киевлянин".- 1914.-13 листопада.
- Шевельов Ю (Юрій Шерех).* Я - мене - мені... (і довкруги).-Харків-Нью-Йорк, 2001.- Т. -І.-С.24-25
- ¹⁷ *Шевельов Ю (Юрій Шерех).* Я - мене - мені... (і довкруги).-Харків-Нью-Йорк, 2001.- Т. -І.-С.24-25.
- ¹⁸ Летопись войны.-1915.-№20.
- ¹⁹ *Веселовский Б.* Финансы городов в первый год войны. // Известия Киевской городской думы.-1915.-№8.-С.4.
- ²⁰ *Воблий К.* К вопросу о причинах современной дороговизны. // Известия киевской городской думы.-1915 - №1.-С.33.
- ²¹ "Киевлянин".-1914.-10 жовтня.